

## A PSZICHOANALÍZIS MŰHELYE

**PROGRESSZIÓ ÉS REGRESSZIÓ:  
AZ ÁLMOK ÚTJÁN\****Haynal André****Az álom, az analitikus és az analitikus folyamat***

Szándékosan kezdem szubjektív megállapítással: örülök, hogy foglalkozhatom ezzel a témával. Azt hiszem, helyes, hogy az álom és a pszichoanalitikus folyamat közti kapcsolatra vonatkozó megfontolásainkat ilyen gondolattal vezessük be. Azok közé az analitikusok közé tartozom, akiket érdekel az álom. Mióta Ferenczi, Bálint és más, az angol „középső” iskolához tartozó későbbi szerzők, például Leo Stone (1961) vagy Clara Thompson érzékenyebbé kezdtek válni az iránt, amivel mi magunk járulunk hozzá az analitikus folyamathoz, nyilvánvaló, hogy az álom kezelésének problémáját a következővel kezdjük: mit jelent számunkra az álom, mit várunk tőle az analitikus folyamatban?

Meggyőződéseim, hogy az álom a tudattalanhoz vezető „királyi út”. Azt hiszem, a freudi álomfelfogás, miszerint az álom különleges anyag — amely különösen könnyen bevezet az imagináció, elképzelés, azaz a fantáziák világába —, ma is érvényes. A logikai folyamatosság szétbontása, melyet a tudat mindig helyreállít, a tudattalan *betörése* álom, vicc és tévceselemény (például elszólás) formájában bizonyos időpontokban valóban a tudattalan jobb megértését teszi lehetővé. René A. Spitz (1965) egy genfi szemináriumon úgy mondta: „Ha az analizált álmot kezd mondani, felébredek (*ich horche auf*)”. Azt hiszem, nem várhatjuk, hogy az analizált becsapja érdeklődésünket az álom iránt. Azt gondolom, hogy az analitikus érdeklődése az álom iránt a pszichoanalitikus helyzet és így az analitikus folyamat lényeges alkotóelemévé válik. Nem szabad magunk elől elrejtetni hozzájárulásunkat ehhez a helyzethez. Ellenkezőleg, véleményem szerint nagyon is tudatában kell lennünk ennek. Bennünket *érdekel a tu-*

---

\* A szerző a Ferenczi Sándor Egyesületben 1997. április 19-én tartott előadásának (változatlan) szövege. Az eredeti francia szöveget Marie-Christine Beck és a szerző német fordításából magyarra fordította Szőnyi Gábor, a szöveget Nyerges Katalin gondozta. Az irodalom és lábjegyzetek az eredeti szövegben: *Jahrbuch der Psychoanalyse*, 14. köt. 158–178 o.

dattalan, érdekel az álom. Más szóval: az analiz lttal való rejtett egyetértéshez tartozik, hogy fokozottan érdekel bennünket a tudattalan s annak származékai. Hadd tegyem itt hozzá, hogy a „neutralitás” szó az eredeti freudi szövegekben nem fordul elő. Akárhogy is van, meg kell valósítanunk „nem neutralit sunkat”: Ez a k r lmeny magy r zza azt az ismert tényt, hogy a freudi analiz ltaknak freudi álmai, a kleini analiz ltaknak kleini álmai vannak. Az analizált úgymond arra kényszerül, hogy nagyon finom és néha ravasz módon alkalmazkodjék az analitikus nyelvezetéhez, hogy elmondhassa magát (erre egyébként már Bálint [1960 id. 23. o.] felhívta a figyelmet). Elismerésre méltó, hogy ez a k zls i v gy m g az  lmsk alakítására is kihat. A legintimebb szem lyis gr seinkr l való k zls  vágya, amit Theodor Reik híres könyvében bevallási kényszernek nevezett (1925), fontos hajtóereje a pszichoanalízisnek

Engedjenek meg egy kis k t r t. Az analitikus alapbe ll t d sa kétségkívül befolyásolja a pszichoanalitikus helyzetet. Ezt (Heimann [1950, 1969], H. Racker [1953, 1958], M. Neyraut [1974] stb. nyomán) a *tágabb értelemben vett viszont tt telnek* nevezhetjük. Szabadjon arra is emlekeztetnem, hogy Freud már 1912-ben (1912e) ezt írta: „A beteg adományozó tudattalanj hoz a saját tudattalanj val, mint *fogad  szervel* kell fordulnia, be kell állítania magát a betegre, ahogy a telefon hallgatója be van állítva. Ahogyan a kagyló a hanghull msk által keltett elektromos ingadozásokat ismét hanghull msk k  alakítja, ugyan gy az orvos tudattalanja képes arra, hogy a tudattalant l vele közölt sz rmaz k kb l, melyeket a páciens asszociációi határozta meg, ismét helyreállítsa a tudattalant. ...ily módon használja a tudattalanj t, mint készüléket az analízisben...” (G. W. 8: 381–382). Láthatják, hogy a viszontáttétel először mint „befolyás”, mint akadály jelent meg 1910-ben, de már 1912-ben az analitikus tudattalan észleléséről, mint készülékről beszélt. Szabadjon emlekeztetnem arra, hogy Freud legfontosabb felfedezései először mint *akadályok* jelentkeztek: gondoljanak például az áttételre (Dóra-eset) (Freud 1905e) vagy akár az  dipusz-komplexusra. Ami az utóbbit illeti, Freud nem is merte minden további nélkül kifejtetni az elképzelését. Például Wilhelm Fliessnek írott levelében (Freud 1950 a, 70. levél, 1987. 10. 03. 189. o.) „libidó az anya irányában” kifejezést használja (libido ad matrem). Tudjuk, mit jelent, ha valaki nem mer kimondani egy sz t: a másodlagos folyamatok sz megsz ll sa ellenállásba ütközik. Mennyi ideig tartott, m g az áttétel és az  dipusz-komplexus léte tényleg elismerést nyert, különösen az ember életében játszott jelentőségével (emlekeztetek arra, hogy a halálösztön vonatkozásában ez máig nem történt meg: de ezt csak mellékesen jegyzem meg). Emlekeztetem  n ket arra, hogy Freudnál ezekkel a fogalmakkal kapcsolatban mindig felmerült a „feloldódás”, „elmúlás” gondolata. Freud 1924-ben az  dipusz-komplexus eltűnésről beszél (Freud, 1924 d, G. W. 13: 395), és az áttétel feloldásáról (Freud, 1916–17, G. W. 11: 471). Végül felismerte, hogy magkomplexusokr l van szó, melyek hozzánk tartoznak és bennünk maradnak: miért ne lenne ez  gy a viszont tt telrel is... Némileg provokatívan arra az álláspontra is helyezkedhetn nk, hogy a pszichoanalízis, az elmélet és a technika alapfogalmaiban tulajdonképpen nagyon kevés változott: minél inkább változnak, annál inkább ugyanazok maradnak. *Plus  a change, plus c’est la m me chose*. Ha fontolóra vesszük, hogy a pszichoanalízis fontos elemei Freud  nanal zis b l származnak, s ahogy Didier Anzieu (1975) kimutatta, a legfontosabb fogalmak már ezekben az

években kialakultak, akkor ezt a látszólag új figyelmet mint igen régit, talán mint az eredetit ismerjük fel. Az analitikus folyamat fokozottabb pszichoanalitikus-centrikus szemléletére vonatkozó érvelés után szeretnék visszatérni az álomhoz.

Már Ferenczi rámutatott arra, hogy az álomnak mondhatni „intrap pszichés” és kommunikatív aspektusa nem áll egymással ellentétben. *Kinek meséljük el álmainkat* címmel a következőket írja (Ferenczi 1913): „Mi analitikusok tudjuk, hogy az ember pontosan annak akarja elmondani az álmát, akire a tartalma vonatkozik.” (47.o.) Ezt már Lessing is sejtette, amikor a következő verset írta (Ferenczi idézi disztichonját):

*Alba mihi semper narrat sua somnia mane.*

*Alba sibi dormit: somniam Alba mihi.*

(Lessing, *Sinngedichte*, II. Buch)

(Alba elmeséli nekem az álmát.

Alba magának alszik, Alba nekem álmodik.)

Ez a kapcsolat az áttétel, viszontáttétel és az álom között természetesen nagyon fontos számunkra. Ha Freud azt írja, hogy „a neurózisok világában a pszichés realitás a mérvadó” (Freud, 1916–17, G. W. 11: 383), akkor az álomfejtés ma is az egyik legfontosabb eszköz a pszichés realitás megragadásához. Ebben az összefüggésben szeretném Friedrich-Wilhelm Eickhoffot idézni, aki azt írja: „Tézisem, hogy Freud Irma injekcióról szóló álmát nem a modern tárgykapcsolati pszichológia értelmében, mint az áttétel és viszontáttétel folyamatának kommunikációját reflektálta, de mégis egy ilyen kontextus impliciten kezdettől jelen volt...” (Eickhoff, 1980), természetesen nem csak történelmileg fontos tézis. Ha „egy tudomány története maga a tudomány”, akkor ez a pszichoanalízisre fokozottan vonatkozik. Az álom kommunikáció, és elsősorban a manifeszt kommunikáció hátterére utal. Ebből adódik jelentősége...

Valóban, az analizált számára az álom a tudattalanhoz való hozzáférés autentikus érzését adja, mivel az analizált maga „produkálja” az álmát. Az álmodó „tudja, hogy az analitikus szeretne hallani valamit az álmairól is, s hogy megfelelő „anyag” tekint az értelmezéshez. Hajlik arra is, hogy neki és róla szóló közlésként értelmezze vagy pedig a két protagonista közötti kapcsolatra vonatkoztassa. „...Az álomra emlékezni vagy az álmot elfelejteni, elmesélni vagy visszatartani, mellesleg, belső ellenkezéssel említeni vagy lelkesen és részletesen, a túltelítődésig mesélni, mindez értelmet kap”. Jelentése lesz, „az analitikusra vonatkozó érzéseket mutatja és a felé irányuló várakozásokból ered” (Rycroft, 1979, 59. o.). Megnyitja az utat a mögötte fekvő rétegekhez, a személyes történethez, az analizált személyes alakulásához. Az analizált úgy nyújthatja az álmát, mintha ajándék vagy táplálék lenne. Ennek mindenféle köze lehet a bevallott vagy elhárított készséghez valamilyen szorosabb, intimebb kapcsolatra. Köze lehet ahhoz, hogy örömet okozzon az analitikusnak, vagy hogy terhére legyen, legyőzze vagy imponáljon neki. Ha ajándékról beszélek, akkor ez olyan valami is lehet, amit elhallgatnak vagy visszatartanak (lásd Rycroft 1979). Ebben az értelemben az álomról mint „tárgyról” is beszélhetünk (álom mint tárgy, „objekt-rève”, J. B. Pontalis, 1972). Természetesen az álom hermeneutikus fétissé is válhat. Ugyanúgy kell érteni, mint minden más anyagot, de egyben dialektikus kiegészítésként, megmarad királyi

 tnak. Georges Braque (1949–50) mondta: „Nem arról van szó, hogy rekonstru ljunk egy történetet, hanem inkább arról, hogy képet alkossunk.” Azt gondolom, hogy ez  rvenyes az analizált és az analitikus munkájára: az  lom letr l folytatott párbeszédben keletkezik valami. Ne felejtsek el, amit William Blake mondott: „A fant zi álás nem állapot: az maga az emberi  let.”

Az álom megértésén keresztül a beteget valahol vágyában — legmélyebb vágyaiban —  lj k meg, értjük meg.

Az álom fontossága, jelentősége abban áll, hogy az álmok ártatlan módon fejeznek ki vágyakat :  rtatlanul, mivel leplezetten és ezért kimondhatóan.

### ***V gy és kreativitás***

Eml keztethetem  n ket arra, hogyan vezette be Freud az álomról  rt könyvét (Freud, 1900 a)

„A következo  ldalakon bizonyítani fogom, hogy létezik olyan pszichológiai technika, mely lehetővé teszi, hogy  rtelmezz k az álmokat s ennek az elj r snek az alkalmazásával minden álom mint értelemmel b r  pszichés képződmény mutatkozik, ami megfelelő helyen az ébrenlét lelki folyamataiba besorolható”. (Freud 1900 a., G. W. 2–3, 1).

Azt mondja tehát, hogy az  lomnak értelme van, beilleszkedik az el zo nap lelki tevek nyis g be, folyamatoss g ba — nem megszakítás a lelki életben, s az álom létrehozza ezt a folyamatosságot, a megszakítások ellenére.

Ezért az álom alkotó tevek nyis get (kreatív aktust) képvisel. Azután Freud  gy folytatja: „Megkísérlem továbbá, hogy tisztázzam azokat a folyamatokat, melyekből az álom idegensége, felismerhetetlens ge ered. Visszak vetkeztetek belőle a pszichés erők természetére, melyeknek együttes vagy egymás elleni hatásából az álom származik.” (Freud, id. m ). Ennek alapján az álmok révén tudjuk igazán megismerni magunkat.

A fentiekből az a technikai következtetés adódik, hogy az a célunk, találjuk meg minden  lomnak az értelmét és tagoljuk azt be a *szubjektum lelki kontinuit s ba*, többek között azért is, hogy megismerj k azokat az erőket, melyek részt vettek az álom szerkesztésében, megalkotásában. Az alkotó tevek nyis g nyilvánvalóan arra szolgál, hogy a folyamatosság hiányát a primitív v gyhallucin ci k értelmében kitöltse. De az álom maga is megkísérli helyreállítani a pszichés kontinuitást: a tárgyak, amelyek az elalvás révén elvesz n nek, visszatérnek az álomban. Az álom egyik fontos funkciója tehát véleményem szerint a lelki kontinuitás helyreállítása; ahogy már mondtam: az álomban az alvó felleli a traumáját (a nappali traumát), valamint az ek r l tany zo emleknymokat is a múltjából, ezúttal „javított kiadásban”, a v gyhallucin ci  ellens ly val j v t ve („bonif e s”).

Freud azt írja, hogy sokáig összetévesztették az álmot a manifeszt tartalommal, azonban nem szabad a latens  lomgondolattal sem  sszecser ln nk. (Freud, 1900 a, G. W. 2/3: 510). Ez Freudot arra vezette, hogy elemezze az álom létrejöttének módját:

az álommunka mint átváltoztatás, ami a kiváltóktól, például a nappali maradványoktól és a mozgásba lendült ösztönkésztetésektől a szavakba öltöztetett álommésélésig folytatódik. Ezek a változások és átalakítások, amit Freud vizsgált, és amit mi is vizsgálunk az analitikus órán. Ezek a tudattalan változásai, ahogy a tünetekben is találkozunk velük — de itt különleges kapcsolatban a tudattalan fantázia és az áttétel között, amit sosem szabad elfelejtenünk.

Véleményem szerint az álmot mint alkotást értelmezhetjük a lelki életben. Olyan alkotást, melynek az a célja, hogy a vágyteljesítés folyamatosságát helyreállítsa és a megszakításokat áthidalja. Hogy élesebben fogalmazzunk: meggyőződés, hogy az álom egyfajta gyászunk a nappali tárgyakon. Egyben az emlékezés ezekre a tárgyakra távollétükben arra szolgál, hogy a folyamatosság hiánya ne okozzon túlzott mértékű zavart, csak elfogadható legyen, azaz tudjunk aludni. Emlékezzünk Shakespeare-re: *To die, to sleep; perchance to dream, ay there's the rub* (Hamlet III, 1). (Meghalni — elszunnyadni — és aludni! Talán álmodni: ez a bökkenő [Arany János fordítása].)

Masud R. Kahn (1976) rámutat arra, hogy képességünk, tapasztalatainkból „jó álmot” alkotni alvás közben, bizonyos intrapszichés funkcióktól függ. Ezzel nagyon egyetértek. Szeretném azonban hozzáfűzni, hogy ez a képesség abból is áll, hogy a nappali traumát, ami emlékeket hív elő a múltból, vágyteljesítéssé alakítjuk. Ha ez nem sikerül, szorongásos álmok lépnek fel. Az álom a traumát (a nappali maradványt) vágyteljesítésbe fordítja: talán azt mondhatjuk, hogy tudattalan „átdolgozásról” van szó. Emlékezzünk arra, hogy Freud (1908 e) mit mondott: nem tudunk semmit elveszíteni („semmiről lemondani”) anélkül, hogy ne helyettesítsünk valamivel („csak elcseréljük az egyiket a másikra” G. W. 7: 125). És ezt úgy írta Ferenczinak is egyik levelében, hogy hozzátette: „szigorúan bizalmas!”. Ez kiegészíthető Ferenczi gondolatával a következő évből (Ferenczi 1909), amely szerint az introjekció állandóan jelenlévő jelenség (a mindig jelenlévő introjekció más szemszögből az akadémikus pszichológiában „emlékezetnek” nevezetik). Azaz mindent megkísérlünk megőrizni, tárolni, hogy semmit se veszítsünk el; amit a külvilágban elveszítünk, a bensőnkbe helyezük. (Németül: *Er-innerung* = szó szerint *be-vétel* = emlékezet). Kényszerű veszteségek kísérik az ember útját, mint a változás egyik aspektusa, a „múlандóság” átalakulása (Freud 1916 a). Olymódon leszünk úrrá az átmeneteken, „útszűkületeken” — az életem — hogy megkíséreljük a pillanatot megőrizni azáltal, hogy bensővé tesszük (Ferenczi, 1909, 1912). Ez a megtartó momentum (*intro-jectum* = be-vetés avagy *emlékezet*) — formál, gazdagít bennünket. Bensőnkben megőrizzük azt, amit a külvilágban éppen elveszítettünk. Elveszett megszállásaink, tárgyaink temetőjévé válunk: „Az »én« a feladott tárgyakapcsolatok lecsapódása” (Freud, 1923b, G. W. 13: 257).

Ha nincs is már plüssmacink, szükségünk van jó tárgyakra; erről tanúskodik, hogy a szeretők átkarolják egymást elalvásakor, „regresszíven” helyreállítva az eredeti diádot. Az álom, ez a mindennapi alkotó tevékenység is, mint említettem, arra szolgál, hogy a nappali traumát, az úgynevezett „nappali maradványt”, emléknymainkat a vágyteljesítés jó tárgyává változtassa. Ha az álom vágyteljesítés, akkor „álmodni” annyi, mint a jó introjektumokkal aludni és ehhez az álomban jó introjektumokat kreálni. A nappali maradványképek átváltozása az álmot vágyteljesítéssé alakítja s ez egy-

ben a szubjektum legfontosabb ösztön- és elhárító momentumainak ismétlése is. Egyébként a neurofiziol gusok szerint az  lom a tart s eml kezes kiépítésével függ össze. Ezek a folyamatok az erőteljes affektív rezonanciát hoz  rendszerekkel kapcsolódónak (limbikus rendszer stb.; lásd Pallombo, 1978). Az  lomk pek alkotása egyébként néha olyan tettel eshet egybe, amit a környezet alkotó tettnek ismer el. Ezt példázza Kekulé  s Descartes ismert álma. Az előbbi a benzolgyűrű ötletét egy  lomb l merítette — egy kígyó képéből és erről a Porosz Akadémián beszámolt. Bertram Lewin (1962)  s Francis Pasche (1979) kutatásaiból tudjuk, milyen befolyása volt Descartes álmainak a filozofusra. Ami az  lom let tulajdonképpen alkotó dinamikáját illeti, D. Anzieu (1975) sokak példáját ismerteti, akik művét álom inspirálta: Tartini szonátáját, Coleridge *Kubla Khan* című versét, Voltaire *Henriade*-j t, Wagner művének egy részét és G. L. Borges egyes novelláit: ”Az  lom... az alkotásban rejlő lelki munkát előkészítheti és folytathatja...” (Anzieu, 1975).

Az alkotókészség a tudatelőttes tartalmak másodlagos feldolgozásától függ az észlel studati rendszer révén. Azonban, ahogy *A kétségbeesés értelme* (Haynal, 1976) című könyvemben és *A hiány pszichoanalitikus diskurzusa* (Haynal, 1978) című munkámban kimutattam, s momra az a tény tűnik legfontosabbnak, hogy a kreativitás valamilyen veszteségen, hiányon keresztül  rth t meg (lásd Haynal, 1982).

„A gondolkodás nem más, mint a hallucinatorikus v gy helyettesítése” (Freud, 1900 a, G. W. 2/3: 572). Thomas Mann írja a *Halál Velencében* (1912) című művében: *A halál a k p születése*.

Bertram Lewin szerint (1946) az  lomh tt r (*dream screen*) a „jó mell”, a kielégülés, az a képzet, „hogy a jó t rgeggyal alszunk együtt” (Tor-Björn Hagglund, 1981). Az  lomh tt r analitikus támasz, a „hordozó  l”, amire az analizált a nappali  lomb l származó, vágyteljesítő hallucin ci kba átalakított elemeket vetítheti. Más szavakkal: a jó elalv sban és a jó alvásban regresszív egyesülésre lelünk a „jó t rgeggyal”. Winnicott „ tmeneti t rgey” fogalma (1953) ebben a gondolatmenetben összekapcsolható a jó t rgeggyal való egyesüléssel.

##  rtelmez s

Ez a magyar kifejezés nagyon intellektuális. A latin *interpretáció* művészi tolm csoel st jelent, a német *Deutung*  lmosk nyvi asszociációkat kelt.

Ha az  lom a traumát v gyteljes t s  változtatja — ahogy már mondtam, talán egyfajta tudattalan „ tdolgoz s” révén — akkor, Ferenczivel szólva, ezt gyermeknyelven fejezi ki (Ferenczi, 1932). Az értelmezés itt kapcsolódik, a gyermeki nyelvet „felnőtt nyelvre” fordítja. Egyébként ebben már f ltre rt si lehetőség rejlik (Ferenczi felhívta a figyelmet a két nyelv közötti különbségre, amire m g visszatérünk). Ha megértjük az analitikust álomfejtő funkciójában, akkor valószínűleg megértjük kétértelműen csillogó pozíciójában. Amennyiben az analitikus fő feladata abban áll (ahogy  n is gondolom), hogy segítse az analizált asszociációs folyamatának fenntartását, akkor az értelmezés elsősorban arra szolgál, hogy a p ci nt támogassuk „analizálási funkci j j 

ban”: Véleményem szerint segítjük abban, hogy túljusson az *ellenállásokon*, melyeken egyedül esetleg nem tudna túljutni (itt rejlik az önanalízis határa; I. Hermann [1934]).

Egyúttal értelmet *szervez*: mégis, s erre mindig emlékeztetni kell, egyben ezt redukálja is (az elkerülhetetlen „pszichoanalitikus redukcionizmus”), amikor az elsődleges folyamatot másodlagos folyamattá alakítja át.

Ebben az értelemben hiszem azt, hogy az értelmezés sohasem lehet teljes, sem pedig „helyes”; elég, ha valahol eljut az álmodó élményéhez, és — természetesen az áttétel-viszontáttétel mezejében — értelmet kölcsönöz neki. Az „ötletgyűjtés”, s elsősorban a szavakba öltötetés — a másodlagos folyamat — az álmodó számára az álomban ismeretlen tartományt nyit meg: a szavak, a külső szabályok és törvények, bizonyos értelemben a társadalom tartományát. Éles különbséget kell tennünk az álomélmény és az álom elmondása között, de *qui trop embrasse, mal étreint...* (lefordíthatatlan, magyarul talán: aki sokat markol, keveset fog). A téma folytatásáról E. Freeman Sharpe (1937), Mashud R. Khan (1962, 1972), Michel Fain, C. David (1963), Christian David (1974) stb. munkáira utalva le kell mondanunk. Ragaszkodnunk kell ahhoz, hogy a pusztá álomtapszlatat — az álomélmény — és az álomra való emlékezés között lényeges különbség van. Az önanalízisben *emlékezünk* — az analízisben az álomélmény az álmodó számára is elbeszéléssé válik, mint első externalizálási kísérlet: éspedig az analízisben az externalizálás úgy játszódik le, hogy az álmot *elmondják az analitikusnak* — hogy Ferenczit parafrázáljam: „neki álmodták” — azaz externalizálás az áttétel-viszontáttétel meghatározta mezőben.

Ebben a megközelítésben az analitikus állításai nem igazabbak, mint az analizálté. Az analitikus egy funkciót tölt be — ahogyan jeleztem, többek között abban, hogy az analizált asszociációs folyamatát mozgassa, felébressze —, egyben szükségszerűen a többszörösen determinált anyag *egy* aspektusát értelmezi. Eközben közelép a „többszörös visszhang jelensége (*multiple appeal*, H. Hartmann, 1964). Így érthető, hogy a páciens sokszor egészen mást ért, mint amit mi mondani szándékozunk. Azt állíthatjuk, hogy termékeny félreértésről van szó — *felix culpa* (Augustinus). Mint már mondtam, az értelmezés fontos elemét képezi, hogy az analizáltat vágyai dimenziójában értjük meg: amennyiben ez sikerül, akkor az ellenállás és álruha (sűrítés, etolás, szimbolizálás stb.) analizálandóvá és az analizálttal átdolgozandóvá válik. Az álomfejtés nyelvi aspektusát — amire Jacques Lacan (1966) sok munkája vonatkozik — a német nyelvterületen Gemma Jappe dolgozta fel (1966), így ezt a kérdést a kitűnő és ma is aktuális művére való utaláson kívül nem tárgyalom.

Az álom elmondása során az elsődleges folyamat „másodlagosításánál” ne felejtjük el, hogy nem csupán a „tárgymegszállásokat” fordítjuk „szómegszállásokra”, hanem az idődimenziót is bevezetjük. Az analitikus látszólag ugyan a múltról beszél, de leggyakrabban a jelenről és a jövőről is. Ne feledjük hogy a tudattalan nem ismeri az időt, és ezt az értelmezéssel, a „másodlagosítással” kényszerűen bevezetjük. Az olyan fogalmak, mint a „múlt predikciója” (E. Kris, 1950) világosan mutatják, hogy az idő nélküli pszichés folyamatok — a belső világ, a képzetek (ha úgy tetszik, a „belső tárgyak”) — szóba foglalt ábrázolásakor *egyidejűleg* vagyunk a múltban, a jelenben és a jövőben is.

### **Klinikai példa**

Az analitikus kapcsolat, az áttétel és a viszontáttétel összefüggéseiben a klinikai alkalmazás demonstrálására egy példát szeretnék bemutatni.

Az analízis előrehaladott, negyedik  v ben tart. Az  r ra k t hónapos nyári szünet után kerül sor; a szünet ezúttal hosszabb volt a szok sosl .

Az analizált harmincas éveiben járó fiatal nő, akit itt Rosette-nek fogok nevezni. Azzal kezdi az  r t, hogy a „vizontl t sra” és az „agy ” közötti k l bns gr l beszél. Azt mondja, hogy a szünet alatt az analízise végére gondolt, de elképzelése szerint a befejezés még nincs itt közvetlenül.

Beszámol arról az  rz s r l, hogy a barátjával váló kapcsolata ( akivel időszakosan együtt él) nem változott.

Ezek után a bevezető szavak után egy kellemetlen  lm r l számol be, ami Firenzében az Arno mentén levő szállodára s annak környékére emlékezteti. „Cs cskonferencia” lehet Genfben: olyan összejövetel, amit végül  sszemos a munkahelyével (egy kereskedelmi társasággal). A „nagyf n ke” odalép hozzá az  l s után. Kétértelmű változik alakul ki. „Együtt távoznunk, hogy szeretkezz nk. A nagyterem h l szob v  változik. Azt mondom magamnak, eléggé  reg (annak alapján, amit az analízis korábbi részéből tudok erről az emberről, egykorú lehet velem).  gy folytatja: „Gyeng dek vagyunk egymással.   nem túl potens. Hirtelen kopogtatnak. Azt mondja, »tessék«, és a nővérem lép be. Azután egyik munkat rsn mm , Liliv  változik. Erős szégyent érzek, amire felriadok.”

A f rflhoz apját társítja; azután arról az  rz s r l beszél, amit álmában nővére bel ptek r érzett . Ezt az érzést fiatalkor b l származó emlékkel kapcsolja össze. 16 éves lehetett. Nővére rajtakapta, ahogy egy 15 évvel idősebb férfivel fl rt lt. Nővére és anyja közötti hasonlóságról beszél, ami néha riasztotta.

Azzal folytatja, hogy az utóbbi időben közeledett apjához. Serd l se óta nagyon rossz viszonya volt vele, ami az utóbbi hónapokban, főként nyári távollétem alatt egyre jobb lett.

Az álombeli férfi és a köztem levő esetleges hasonlóságokról kérdezem K zbel p sben az apjával az utóbbi időben gyeng dd  v lt kapcsolatáról is beszélek. Azután a folytatásban a l ny r l beszél, aki nagyon féltékeny anyja házon kívüli kapcsolataira. Ez alkalmat ad nekem arra, hogy nővérével v l rivaliz l s r l beszélhessek s ezt összefüggésbe hozzam apjához történt közeledésével. Körülbelül  gy fogalmazok: A probléma talán abban áll, hogy megtapasztalja, a gyengéd közeledés vagy a szerelmi kapcsolat lehetséges-e, vagy pedig tiltás fogja megakadályozni. Másképpen, hogy megengedett vagy tiltott közeledéséről van-e szó. Intervenci m olyan anyagot indít el, melyben számos alkalomról beszél, ahol önmagát szabotálta, azaz lehetetlenné tette a férfiak mindenfajta közeledését. Elszalasztott dolgokról beszél. Olyan tevékenységről, amit szívesen gyakorolt volna, ha nem gyanakszik arra, hogy az veszélybe sodorhatja.

A következő ülésen elmondja, hogy utolsó megjegyzésemet — „engedélyről” szóltam, amit tőlem v r, meg „magának megengedni”-r l — nagyon rosszul viselte el. Habozva f zi hozzá: „Talán t l jól megy nekem. Az utóbbi napokban attól félek, hogy



megbetegszem két óra között. A lányomra gondolok meg a volt férjemre, aki mostanában megengedi magának, hogy jobban éljen. Ez problémát jelent nekem. Azt kérdezem magamtól, hogy nem vesztetem-e el a helyemet a lányomnál. Szeretnék kapcsolatot egy férfival, egy valódi kölcsönösséget”. Egyre rosszabbul érzi magát, végül hozzáté-  
szí: „csodálom, hogy nem tudok erről beszélni, csak értelmetlenséget fecsegek (blablázom)”. Felhívom a figyelmét arra, hogy ez a múlt órai álma témájához visz és az én megjegyzésemhez, ami annyira nem tetszett neki. Azt kérdezi magától, megengedem-e, hogy egy férfival való kielégítő kapcsolat iránti vágyáról beszéljen. Ezután arról a félelméről beszél, hogy *túlásagosan* versengő. Azt mondom: „én férfi vagyok, és azt kérdezi tőlem, mit tartok erről.” Azt mondja, azt hiszi, hogy nem tudja megtartani a függetlenségét. A férfiak akkor fogadják el, ha aláveti magát nekik, attól tart, hogy elveszíti őket. „Azt kérdezem magamtól, hogy létezhet-e egyáltalán olyan kapcsolat, amilyenre vágyom. De egy álomkép különösen meglep: anyámról szól, egy mezőn, mint egy Walt Disney-filmben, ahol sajátos kacsák bukkannak fel; olyan, mint egy »design«. Anyámmal együtt megsimogatjuk őket. Ez egy aerodinamikus kocsik reklámjára emlékeztet, melyből kiskacsák röppennek ki.”

A „dinamikus” szó kapcsán jelzem neki, hogy talán a kihívás érzéséről van szó, amiből ebben a képben valamifajta gyengédség, tetszetősség válik. Visszatér az apjával való kapcsolata meglepő javulására. Vasárnap telefonon felhívta az apját: egyszerűen, szimpatikusan beszélgettek egymással, vidáman, sémák nélkül.

„Időről időre azt gondolom — mondja nekem feszélyezetten —, szeretném magával megosztani azt, hogy mit szeretnék átélni egy férfival. De ezt nem teheti meg, mivel én képtelen vagyok arra, hogy kimondjam”.

Kimondom azt a feltételezést, hogy ő egyrésztől reménykedik, másrésztől elképzelhetetlennek tartja, hogy én megértem, mit szeretne tőlem. Egy férfira gondol, aki annyira felizgatta, hogy egész délután nem tudott figyelni a munkájára. Ha még egyszer találkozna vele, elcsábítaná. „Ő belemenne, de én az utolsó pillanatban lemondtam róla.” Kérdezem, hogy nem arról a problémáról van-e szó, amit velem él át hónapok óta. „Tényleg azt kérdezem magamtól, ki van velem szemben: ki az analitikusom? Ő egy férfi? A kérdése kellemetlen számomra. Egyébként az apámmal való kapcsolatomban elrendeződött, mintha túlhaladott lenne. Az Önt illető kérdés azonban égető. Olyan férfit keresek, aki partnerem lehetne. Kérdezem magamtól, hogy Ön ezt meg tudná-e érteni; ez azonban egyben az Önnel való kapcsolatomban kérdése is. Hogyan lehet együtt élni egy férfival? Nem találtam lehetőséget arra, hogy ismét együtt éljek egy férfival. Ennek másképp kéne lennie.”

„Valami azonban nem világos. A jelenlegi barátommal testvéri kapcsolatban élek.” Az egész hangulat arra indít, hogy ismét interveniálok, hogy megmutassam, milyen kínos számára *jelenlétemben* kifejezni elképzelését egy férfiról, aki a partnere lehetne. Azt mondja: „Ez túl szép lenne. Rajtam múlna, mit választok. Átvinném az aktív szerepet, s ez büntudattal tölt el”. Talán túl korán dobom be: „Mi történe a férfival?” Azt válaszolja: „Nem tudom, de nagyon erősnek kellene lennie, hogy meg tudja védeni magát, hogy helyt tudjon állni. De ha megvédi a saját helyét, akkor én is betölthetem a sajátomat...”.

Remélem, hogy a példán sikerül valamennyire bemutatnom, ahogyan az áttételi félelmek — s talán saját viszont tt teli nehézségeim? — az álom segítségével szóba hozhat kk  váltak, s hogyan sz v dik össze mindez. A példát minden további kommentár nélkül nyújtom  t  n knek, hiszen a kommentárokat majd önmaguk megteszik.

Egy másik klinikai példa az  lmsknek a viszonyban való beágyazottságával kapcsolatban Ferenczinek Freudhoz  rt első  nanalitikus levele (1912. dec. 26.) melyre nem tudok k t rni.

## Z r  megjegyzések

Mielőtt lezárnánk, átadom a sz t a költőnek, a költői intuíciónak egy-két kiegészítő gondolatra. Paul Valéry összehasonlítja : *l'acteur qui pleure, ne pleure pas tout entier. Et le rêveur qui vole, ne vole pas tout entier* — ( a sz n sz, amikor sûr, nem sûr egész l ny vel, az  lmsk, aki rep l, nem rep l m gsem egészen”) (P. Valéry, 1957–1961 IV; 506). A m v sz intu ci ja megragadja azt, hogy a szem lyis g egyes r szei externaliz l dnak az  lomban. (XIV; 857): *Embarras, c'est- -dire une résistance. Toutes les résistances   quoi? — au cours naturel — sont autant de principes de r ves.* („Zavar, azaz ellenállás. Mivel szemben van minden ellenállás? A dolgok természetes folyásával szemben: ezek szintén  lomelvek”).  s végül: *Le r veur s' gare en lui-m me en se suivant soi m me sans se pr c der jamais* (IV; 503) („Az  lmsk önmagába botlik, ha önmaga után szalad, anélkül, hogy valaha megelőzné magát”).

Karinthy Frigvest id zve, aki közelebb áll hozzánk: „ lombban k t macska voltam és játszottam egymással.”

 n  lmsdom...  lms jött... ki  lmsdik?... kinek  lmsdunk?... miért  lmsdunk?... Hogyan tudjuk mindezt megérteni?... Mit tudunk mindebből a páciensnek visszatükrözni — hogy Freud t k rhasznat n l maradjunk? Nincs végleges válaszunk mindezekre a kérdésekre. Freud megnyitotta az utat számunkra ezeknek a jelenségeknek a megértéséhez, de ezt a megértést  jra  s  jra meg kell szerezn nk saját ellen ll sainkkal szemben.

Sz nyi Gábor ford t sa

## IRODALOM

- ALTMANN, L. L. (1975) *The dream in psychoanalysis*. Int. Univ. Press, New York.
- ANZIEU, D. (1975) *L'auto-analyse de Freud et la découverte de la psychanalyse*. P. U. F., Paris
- ANZIEU, D.–MATHIEU, M.–BESDINE, M.–JAQUES, E.–GUILLAUMIN, J. (1974) *Psychanalyse du génie créateur*. Dunod, Paris.
- BALINT M. (1960) The regressed patient and his analyst. *Psychiatry* 23: 231–243.
- BRAQUE, G. (1949–1950) *Cahier 1916–1947. Texte et dessins lithographiques par l'auteur*. Maeght, Paris.
- COLL. (1979) *Les rêves — voie royale de l'inconscient*. Tchou, Paris.
- COXHEAD, D.–HILLER, S. (1976) *Dreams, visions of the night*. Thames Hudson, London
- DAVID, C. (1974) Pluralisme du rêve. *Rev. Fr. Psychanal.* 38. 997–1000.

- DIATKINE, R.** (1974) Rêve, illusion et connaissance. *Rev. Fr. Psychanal.* 38: 769–820.
- EICKHOFF, F. W.** (1980) Rückblick auf Sigmund Freuds Traum von Irmas Injektion. In: Jappe, G.–Nedelmann, C. (Hrsg.): *Zur Psychoanalyse der Objektbeziehungen*. Frommann Holzboog, Stuttgart, 207.
- FAIN, M.; David, C.** (1963) Les fonctions du rêve. *Rev. Fr. Psychanal.* 27: 281–292.
- FERENCZI S.** (1909) Introjektion und Übertragung. *Bausteine zur Psychoanalyse*, Bd.1, S. 9–57, Huber, Bern, 1964. Magyarul: Indulatáttétel és magába vetítés. In: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Összeállította és fordította: dr. Linczényi Adorján. Budapest: Magvető, 1982.
- (1912) Zur Begriffsbestimmung der Introjektion. *Bausteine zur Psychoanalyse*, Bd.1, S. 58–61, Huber, Bern 1964. Magyarul: Az introjekció fogalmi meghatározása. Budapest: Dick Manó kiadása, 1914.
- (1913) Wem erzählt man seine Träume? *Bausteine zur Psychoanalyse* Bd.3, S. 47, Huber, Bern, 1964.
- (1932) Sprachverwirrung zwischen den Erwachsenen und dem Kind. (Die Sprache der Zärtlichkeit und der Leidenschaft). *Bausteine zur Psychoanalyse* Bd. S. 511–525. Huber, Bern, 1964. Magyarul: Nyelvzavar a felnőttek és a gyermek között. In: *A pszichoanalízis és modern irányzatai*. Szerk.: dr. Buda Béla. Budapest: Gondolat, 1971.
- FREUD, S.** (1900a) Die Traumdeutung. *G. W.* 2–3. Magyarul: *Álomfejtés*. Ford.: Hollós István. Budapest: Helikon, 1996.
- (1905e) Bruchstück einer Hysterie-Analyse. *G. W.* 5: 163–286. Magyarul: Egy hisztériaanalízis töredéke. Ford.: Lőrincz Zsuzsa. In: *A Patkányember (Klinikai tanulmányok I.)* Budapest: Cserépfalvi.
- (1905c) Der Witz und seine Beziehung zum Unbewußten. *G. W.* 6. Magyarul: A vicc és viszonya a tudatalanhoz. Ford.: Bart István. In: *Esszék*. Budapest: Gondolat, 1982.
- (1908e) Der Dichter und das Phantasieren. *G. W.* 7: 213–223. Magyarul: A költő és a fantáziaműködés. Ford.: Szilágyi Lilla. In: *Művészetpszichológia*. Szerk.: Halász László. Budapest: Gondolat, 1973.
- (1909d) Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose. *G. W.* 7: 381–463. Magyarul: Megjegyzések egy kényszerneurotikus esetről. Ford.: Alpár Zsuzsa. In: *A Patkányember (Klinikai tanulmányok I.)* Budapest: Cserépfalvi.
- (1910d) Die zukünftigen Chancen der psychoanalytischen Therapie. *G. W.* 8: 104–115.
- (1912e) Ratschläge für den Arzt bei der psychoanalytischen Behandlung. *G. W.* 8: 376–387.
- (1915a) (1914) Weitere Ratschläge zur Technik der Psychoanalyse (III): Bemerkungen über die Übertragungsliebe. *G. W.* 10: 306–321.
- (1916a) Vergänglichkeit. *G. W.* 10: 358–361.
- (1916–1917) Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. *G. W.* 11. Magyarul: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Ford.: Hermann Imre. Budapest: Gondolat, 1986.
- (1923b) Das Ich und das Es. *G. W.* 13: 237–289. Magyarul: *Az őszalami és az én*. Ford.: Hollós István és Dukas Géza. Budapest: Hatágú Síp Alapítvány, 1991.
- (1924d) Der Untergang des Ödipuskomplexes. *G. W.* 13: 395–402.
- (1950a) *Aus den Anfängen der Psychoanalyse, Briefe an Wilhelm Fliess, Abhandlungen und Notizen aus den Jahren 1887–1902*. Imago, London.
- GUILLAUMIN, J.** (1979) *Le Rêve et le Moi. Rupture, continuité, création dans la vie psychique*. P. U. F., Paris.
- GUTMANN, S. A.–JONES, R. L.–PARRISH, S. M.** (eds) (1980) *Concordance to the psychological works of Sigmund Freud*. 6 Bände. G. K. Hall, Boston.
- HÄGGLUND, T. B.** (1981) The final stage of the dying process. *Int. J. Psycho-Anal.* 62: 45–49.
- HARTMANN, H.** (1964) *Essays on Ego Psychology*. Hogarth & Institute of Psycho-Analysis, London.
- HAYNAL, A.** (1976) *Le sens du désespoir*. P. U. F., Paris.
- (1978) Discours psychanalytique sur le manque. A propos des orphelins. 3. Teil von: Rentchnick, P.–Haynal, A.–de Senarclens, P.: *Les orphelins menent-ils le monde? S Stock*, Paris, S. 231–296.
- (1982) Elan créatif et fragilité. In: coll.: *Creativité et/ou symptôme*. Clancier-Guenaud, Paris.
- HEMANN, P.** (1950) On counter-transference. *Int. J. Psycho-Anal.* 31: 81–84.
- (1969) Gedanken zum Erkenntnisprozeß des Psychoanalytikers. *Psyche* 23: 2–24.
- HERMANN, I.** (1934) *Die Psychoanalyse als Methode*. Westdeutscher Verlag, Köln. (2. Aufl. 1963) Magyarul: *A pszichoanalízis mint módszer*. Ford. Linczényi Adorján Budapest: Gondolat, 1988.
- HILLMAN, J.** (1979) *The dream and the underworld*. Harper & Row, New York.
- JAPPE, G.** (1971) *Über Wort und Sprache in der Psychoanalyse*. Fischer, Frankfurt a/Main.

- KHAN, M. M. R.** (1962) Dream psychology and the evolution of the psychoanalytic situation. In: Khan, M. M. R.: *The privacy of the self*, Int. Univ. Press, New York, 1974, S. 27–41.
- KHAN M. M. R.** (1972) The use and abuse of dream in psychic experience. In: Khan, M. M. R.: *The privacy of the self*. Int. Univ. Press, New York, 1974, S. 306–315.
- (1976) The changing use of dreams in psychoanalytic practice: in search of the dreaming experience. *Int. J. Psycho-Anal.* 57: 325–330.
- KRIS, E.** (1950) Notes on the development and some current problems of psychoanalytic child psychology. *Psychoanal. Study Child* 5: 24–46.
- LACAN, J.** (1966) * crits*. Seuil, Paris.
- LEWIN, B. D.** (1946) Sleep, the mouth and the dream screen. *Psychoanal. Quart.* 15: 419–443.
- (1958) *Dreams and the uses of regression*. Int. Univ. Press, New York.
- (1962) Knowledge and dreams. *Bull. Philadelphia Psychoanal. Assn.* 12: 97–111.
- MANN, TH.** (1912) *Tod in Venedig*. Magyarul: Hal l Velencében. Ford.: L nyi Viktor. In: *V logatott elbesz l sek*. Budapest: Eur pa, 1973.
- NATTERSON, J. M.** (ed.) (1980) *The dream in clinical practice*. Jason Aronson, New York.
- NEYRAUT, M.** (1974) *Le transfert*. P. U. F. Paris.
- PALOMBO, S. R.** (1978) *Dreaming and memory*. Basic Books, New York.
- PASCHE, F.** (1979) Préface. Entre chien et loup. In: coll.: *Les rêves, voie royale de l'inconscient*. Tchou, Paris S. 11–22.
- PONTALIS, J. B.** (1972) La pénétration du rêve. *Nouv. Rev. Psychanal.* No. 5, L'espace du r ve, S. 257–271.
- RACKER, H.** (1953) The meanings and uses of countertransference. In: Racker, H.: *Transference and countertransference*. Hogarth, London, 1968, S. 23–70.
- REIK, TH.** (1925) *Gest ndniszwang und Strafbedürfnis*. Int. Psychoanal. Verlag, Wien.
- ROHEIM, G.** (1952) *The gates of the dream*. Int. Univ. Press, New York.
- RYCROFT, C.** (1979) *The innocence of dreams*. Hogarth, London.
- SCHOTT, H.** (1979) Traum und Neurose. *Jahrbuch der Psychoanalyse*, Beiheft Nr.5, Huber, Bern.
- SHARPE, E. F.** (1937) *Dreams analysis*. Hogarth, London.
- SLOANE, P.** (1979) *Psychoanalytic understanding of the dream*. Jason Aronson, New York.
- SPITZ, R.** (1965) *Mündliche Mitteilung. Seminar im Rahmen der Schweizerischen Gesellschaft für Psychoanalyse, Genf*.
- STONE, L.** (1961) *The psychoanalytic situation*. Int. Univ. Press, New York.
- VALÉRY, PAUL** (1957–1961) *Cahiers*. C. N. R. S., Paris, 29.
- WINNICOTT, D. W.** (1953) Transitional objects and transitional phenomena. A study of the first not-me possession. *Int. J. Psycho-Anal.* 34: 89–97.
- Nouvelle Revue de Psychanalyse* No 5.: L'espace du rêve, 1972.
- Revue Française de Psychanalyse*, t. 38, No 5–6, 1974: Le rêve.
- Revue Française de Psychanalyse*, t. 45, No 1, 1981: Rêve. Symbole et interprétation.
- G. W. = *Gesammelte Werke Sigmund Freud's*. Imago, London 1940–1952.